

187

ספר

דרכי הגמרא

שעשה הגאון הרב המובהק החכם הכולל
השלם כמהר"ר יצחק קאנפנטון
תנצב"ה.

להורות התלמידים הדרך ילכו בה בלימוד וללמד
דעת קדושים חכמי הגמרא והמפרשים.

הוצאתי לאור מחדש איוזק הירש ווייס.

וויען

שנת תרנ"א לפ"ק.

Wien, 1891.

Druck von Moriz Rindpsfacher.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 187

ספר

דרכי הגמרא

שעשה הגאון הרב המובהק החכם הכולל
 השלם כמהר"ר יצחק קאנפנמון
 תנצב"ה.

להורות התלמידים הדרך ילכו בה בלימוד וללמדם
 דעת קדושים חכמי הגמרא והמפרשים.

הוצאתי לאור מחדש אייזק הירש ווייס.

וויען

שנת תרנ"א לפ"ק.

Wien, 1891.

Druck von Moriz Knöflmacher.

לכבוד

הרב החכם הגדול הדרשן המפורסם בדורו
מו"ה אהרן יעללינעק נ"י
יושב ודורש פה קרית וויען.

אשר עשה פעלים לתורה בחבוריו הרבים במדרשותיו
במחברותיו ובקונטרותיו וביתר חבוריו.

ליום מלאת לו שבעים שנה

מנחה היא שלוחה

מאת המוציא לאור.

הקדמת המורה.

המחברת הזאת — דרכי הגמרא — אשר חבר אחד מגדולי הספרדים הרב רבי יצחק ב"ר יעקב קנפנטון, הנודע בכנוי הגאון מקשמיליה (מת ה'א רכ"ג) הוצאתי לאור מחדש לכבוד החכם הדרשן המפורסם הרב רבי אהרן יעללינעק דרשן בקרית וויען ליום מלאות לו שבעים שנה.

לו נאה ולו יאה שאנדב זה החבור לשמו, כי הוא האיש אשר בכל עת מצוא העיר לב הלומדים בתלמוד לבחור דרך ההגיון בדרישתם וללמוד על פי הכללים שהעמידו גדולי הדורות. ולתכלית הזאת עשה קונטרס מיוחד וקראו קונטרס הכללים, בו יאסף יחד הספרים המדברים מן המדות והכללים אשר חכמת התלמוד נדרשת בהם.

דבר ידוע הוא כי לא כל ספרי הכללים שוים בתכונתם ובערכם והרחבנו הדבור על זה במאמרנו מבואות התלמוד הנדפס בבית תלמוד משנת תרמ"א תרמ"ב ועוד יותר בחבורנו דור דור ודורשיו חלק חמישי בפ"ט ופכ"א הנדפס בעת. לערך תכליתנו פה אין לנו לדבר על ספרי הכללים בכלל כי אם על הספר היוצא לאור על ידנו בפרט. זה הספר נבדל מרוב ספרי הכללים, אם נתבונן בו נראה כי המחבר הכינו גם יסודו בסגנון מדעי ועל יסודי חכמת ההגיון הנהוגים בשאר החכמות. והחכם אשר לשם כבודו נדפס זה החבור רמז על זה במעט מלים. וז"ל בקונטרס הכללים: תלמידו (של מהר"י אבוהב) מהר"ם דאנון וחתנו (של מהר"א) ר"ש סיריליו חברו ג"כ כללי הגמ' ותלמידו רבי אברהם זכות חבר ספר היוחסין... החכמים האלה הם לעדות ולראיה שהר"י קנפנטון העיר את תלמידיו ללמוד וללמד בדרך הגיוני ר"ל לחקור כללי הגמרא ולסדר תנאים ואמזראים לפי זמנם והשתלשלות קבלתם.

אמנם יותר מזה נעלה דרכו בחקירתו כי הוא אחז דרך ההגיון ממש ובמדת חכמת הלמוד (פעראנאג'יג). הוא הבין דבריו אל המעינים להורותם דעת דרך הלמוד האמתי ולהבינם משפט העיון בתורה ולהסביר בחכמה משפטי המדות יסודי התורה שבעל פה ולנחותם בדרך הגיון ומדעי במשאם ובמתנם של בעלי הגמרא. והסביר מדותיו וכלליו לפי מדת בעלי ההגיון, ועל כן לא מעט משתמש בחבורו כמלות ודבורים של בעלי הגיון כמו: נושא ונשוא, הקדמה תולדה, משפט, משפט מחלט,

דברים הפכיים, חיוב שלילה, היקש הסבוב, חלקי הסותר, הקדמה מופתית, נושאים מתחלפים, מושך עצמו ואחר עמו, בכח ובפועל, ובכמה מקומות משתדל לברר הדברים להקל הבנחם על ידי משל הדיוטי לקוח מן ההוה והנסיון אשר הוא כמושכל ראשון יודה בו כל איש שכל וזה דרך בעלי ההגיון במשפטיהם, ועל כן בבחינה הזאת נבדל החבור הזה מכל ספרי הכללים.

ואולם בעבור זה לא נאמר כי היה הוא הראשון אשר הכיר כי אך זה הדרך ישכון אור. המבין כונת הרב מניד משנה רבי וידאל די טולשא בהקדמותיו ומפתחותיו להלכות הרמב"ם יודע כי משפטי ההגיון היו מנהיגיו, וכן הרלב"ג בפירושו ההלכותיים בפירושו על התורה, והחכם הזה ר"ל הרלב"ג חבר פירוש י"ג מדות דר"י בדרך חכמת ההגיון ושמו שערי צדק ונדפס בס' ברית יעקב לר' יעקב פייתוס ליוורנו תקי"מ ואני לא ראיתיו אבל מצאתי זכרו בקונטרס הכללים צד 23. ובתשב"ץ חלק ב' סוף סימן רפ"ד אמר על אחד מן החכמים ששמו רבי זרחיה הלוי (אין זה הוה בעל המאור אבל כמה ר"ה היו בין אחרוני חכמי ספרד) שהיה מפרש כמה הלכות על פי אותה החכמה כלומר חכמת ההגיון והוא הרשב"ץ ג"כ מפרש הלכה על פיה, ובלי ספק עוד הרבה זולתם הלכו בדרך הזה. ובפרט שרבים מן המתפלספים הוציאו דבה רעה על חכמינו הראשונים כי לא ידעו דרך החקירה משפט העיון בהקשים ובמופתים (הקדמת צדה לדרך לר' מנחם בן זרח), על כן ודאי שגם רבים מן הישרים בלבותם עם התלמוד השתדלו להראות כי לא כן הוא ויש להעמיד התלמוד על יסודי חכמת ההגיון.

ותשואות חן לידידי כאח לי החכם הגדול הרב רבי דוד קויפמאן אשר העתיק בעבורי מאמר מתוך ספר כבוד אלהים לר' אברהם אבן מנאש על אודת הרב רבי יצחק קנפנטון. וז"ל בספרו דף מ"ח: והנה חכמים הגידו אנשי אמת שהרב רבי יצחק קנפנטון רב קשטיליה היו לו כמה תלמידים מובהקים מגדולי תלמידים וכשהיתה ההלכה עמוקה היה מצוה להם שיעינו הטב כפי כחם, והיה אומר קורם בואם לפניו פלוני יאמר זה ולא יעבור ופלוני זה ופלוני זה וכל זה בשקול הרעת, ובבואם עם הספר ולא יעברו פ"ו ולא ישנו דבריו ולא יפול מכל דבריו דבר אחד ארצה, שמאחר שיודע דרך עיונם וטבעם והדרך ילכו בה ולאנה היא מגיע היה מגיע באומד דעתו מה שיש לאל ידם להגיע בעיונם ובשקול דעתם.

זה הספר כללי הגמרא להר"י קנפנטון יצא לאור בדפוס כמה פעמים (עי' קונטרס הכללים), ולנגד עיני היו שתי הוצאות דפוס ויניציא משנת שבי"ה וד' מנטובה משנת שני"ג והם שזים ממש מלה במלה, ובשלה בחלק תורה שבעל פה יש העתק ממנו בהרבה השמטות. שתי ההוצאות אשר לפני מלאות מעיות, ואני השתדלתי לתקן עד מקום שידיעתי הקלה מגעת. בקצת תקונים שתקנתי נעורתני מן הנוסחא שהיתה

למראה עיני הרב בעל השליה. כי אחרי הבדיקה כראוי מצאתי שהיתה לפניו נוסחא אחרת מן הנוסחא בדפוסים שהם לפני. והוספתי מראה מקומות בפנים וגם הערות אחרות. הרב הגאון החסיד בעל שני לוחות הברית כתב בסוף העתקתו מתוך הספר הוה כוה"ל אף על פי שרוב דבריו פשוטים מכל מקום נכונים הם למוציאי דעת. אמנם לנו נראה כי פשטותם היא טובים והיא תהלתם. ולפי התכלית אשר שם המחבר נגד עיניו כמלאכה הזאת יהיה זה מגרעת אילו לא יהיו פשוטים. ואקוה כי הקוראים הנכונים ובפרט הבקיאים בתלמוד ועוסקים בו בדעת יקבלו ברצון את מנחתי והיה זה שכר לפעולתי. *

ויוען בחמישי לחדש אייר שנת תרנ"א לפ"ק.

איוזק הירש ווייס.

(* אלה הם דברי המוציא לאור הראשון ובדפוס מנוסבה שהקדים לספר וז"ל: בראותי ראייה שכלית גדול עוצם התועלת הנמשך מהספר המעולה הלו קטן הכמות ורב האיכות למעינינים ההודים על דבר העיון והפלפול לירד בעמקה של הלכה ועומק כל דברי הו"ל בנמ' בבלי היות דאבני ורבא וברשי' ותוספות וכל שטח כל מפרשי התורה וכל דברי הו"ל יעצוני כליותי העצה הנכבדת הזאת, אני הצעיר שבחבורה הדל באלפי שבטי ישראל אברהם בן לאדוני איש היל רב פעלים אבי כה"ר שלמה יצ"ו ידידי עלון אשר ארץ מולדתי במערב עיר גדולה של סופרים ושל חכמים נהר דעה והיום הזה נתישבותי בעיר הקדש צאפת בין רבנן בין מלכי קדם גאוני עולם להגור אזור הזריוות והחריצות והמריצות להקריב אל הדפוס הספר הזה עם ספרים אחרים ספיר נורתם לקרבן אשה לשולחן של מלכים אשר נשאר לי מפלישת יתר ספריו ונכסי אשר אכלו הישמעאלים במצרים בתעלוליהם ונכליהם וערמומיותיהם הקדוש ברוך הוא ינקום מהם והן אמת לא סרתי מלתור אחריו כמסת ידי בשבע הקירות ודרישת למען יזוקק שבעתים והגני מפיל תהנתי לפני כל אשר ישוט בספר הזה וימצא בו טעיות או שניאות שידין אותי לכף זכות באשר דרך הדפוס תמיד עלול לכך וישים העקוב למישור וכל המלאכה נמבזה אותה יהרים אעתור לאל ברוך הוא שיעזור אותי להתחיל ולהשלים ויאמר לצרותי ולצרות כל ישראל די ויקרב נאולתינו אכ"ר :

דרכי הנמרא

הרוצה שיתחכם ירבה בישיבה רוצה לומר ירבה לישוב על הספר לעיין היטב כי לא די לו בפעם אחת ולא בשנים שיעיין הדבר ההוא כי בכל פעם שיהזור לעיין יתחדש לו איזה ענין וזהו שאמרו ז"ל (חגיגה טו:) אינו דומה שונה פרקו פעם אחת לשונה פרקו שנים או מאה למאה ואחד או ירצה כי לא יתהלך בסחורות או במשא ומתן רק ירבה בישיבה ישב בדד וידום כמו שאמרו ז"ל (אבות ע"ב) לא כל המרבה בסחורה מחכים. נקוט האי כללא בידך כל מבוקש שתבקש ולא השגת אותו בפעם ראשונה שיש עכוב בדבר ולא תשיגנו כי אם בטורה על כן השתדל בנרירות והריצות פעם אחר פעם.

הרוצה להשיג מבוקש או מכוון מה יש לו להשתדל בכל מאמצי כחו ולהכין עצמו ולטרוח בכל יכולתו להשיגו כי ההשתדלות וההריצות בכל דבר הכרחי אי אפשר בלתי ועם כל זה צריך גם כן לבקש רחמים שישעוהו מן השמים ואל יאמר כחי ועוצם ידי כמו שאמרו במסכת נדה בפ' בתרא (ס"ט:) שלשה דברים דרך ארץ מה אדם עושה ויחכים ירבה בישיבה וימעט בסחורה הרבה עשו ולא הועילו יבקש רחמים ממי שהחכמה שלו וזהו שאמר שלמה המלך ע"ה משכיל על דבר ימצאו טוב (משלי י"ו) ובטוח בהשם אשריו רוצה לומר המשתדל בהריצות בכל דבר למצוא אי זה מכוון או מבוקש טוב וגם כן בוסח בשם ולא בכח שכלו אשריו כי בה ישגי רצונו.

כלל גדול בעיין שתדקדק הלשון היטב ותשתדל אם יש בו יתור לשון או כפל ענין ואם יש חדוש בענין ההוא או לאו ותדקדק בכל שנוי לשון ושנוי דין או שנוי ענין שבין נושא לנושא למה, ודרשת וחקרת היטב והשתדל להוציא כל הלשון בענין שכל מלה וכל חלק ממנו יורה על דבר חדש שלא היה מובן מכל הקודם ותדע ותשכיל הדבר ההוא בשורש ובעצם והגבלת אותו סביב נבוליו בענין שתדע מהו הנושא ומהו משפטו.

בתחלת עיוןך תשים במחשבתך כי כל אחד מהמדברים אחד השואל ואחד המשיב שהם בעלי שכל ושכל דבריהם בחכמה ובתבונה אין בהם נפתל ועקש אטו בשפמני עסקינן, ולכן יש לך לעיין בכל הדברים ולראות אם הם דברים של טעם בריאים והזקים או אם תפל מבלי מלה ודברים חלושים ואם הם דברים מתקרבים אל השכל או מתרחקים ויש לך לתקנם בענין שיהיו נאותים ומתקבלים ושלא לשאת עליהם [עון אשמה של] סברא רעועה או חלושה כי כלם דברי אלקים חיים וזהו שאמרו מעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר.

בתחלת עיוןך בדברי המפרשים יש לך לראות על איזה לשון הכתוב מדבר ולהשתדל מהו אשר הוא מוסף ומהו לשון הנמרא ולדעת מה היא כוונתו אם הוא מתקן לשון או מפרש ענין או אם מתרין קישיא או מונע ספק או נשמר מפ' אחר ולראות אם יש חלוקה בין גרסתו לגירסא שלנו ואחר שתדע כוונת דבריו ופירושו תדקדק בו וראה מהו הפכו ומקבילו וכן תדע כמה נשמר [ומה דוחה] והדרך הישר הוא שתעיין כל מה שתוכל להבין ואחר כך תבא אליו וראה גם ראה אם מה שהבנת הוא מסכים עם מה שמפרש אם לא ואחר שיהיה ידוע אצלך כוונת פירושו תחקור מהו הפ' שהוא דוחה וממה נשמר ומהו הכרח פירושו כי כל עוד שלא תדע כוונת דבריו והפירוש שהוא רוצה לקיים האך תדע מה שהוא

דוחה ויש לך לעיין ולדקדק הגמרא או הכתוב בעצמו ואחר כך הפירוש בפני עצמו ולדקדק אותו היטב ואחר כך תבא לעיין השיטה ואחר כך חזור לעיין הכל על לשון הגמרא ובכל דבור של תוספות או חדשים אשר בהלכה אחר תדע כוונתו או קושיא שמונעים יש לך לחזור לעיין בדברי רש"י ולראות אם הרגש ממנו ונשמר ואם שניהם מסכימין בדרך אחת או אם הם מחולפים ובכלל יש לך בכל השמועה לעיין ולדעת במה מסכימים ומוליכין שיטה אחת או במה הם מחולפים. בתחלת עיוןך יש לך לעבור כל הסוגיא ולדעת כוונתה ולהקיף אותה דרך הכלל ואחר כך תחזור לעיין כל פרט ופרט ממנה ולראות מהו הקשר שמקשר אותה ותשא הכלל העולה על ראשך ואחר כך חזור פעם שנית על הלשון וראה אם מה שבשכלך מסכים עמו ואחר כך יש לך לעיין שורש הדבר ההוא ושעמו ולחקור על כל פרטיו כמו שאמר (איוב כ"ח) אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה בתחלה ראה אותה דרך כלל ולקחה פרט בשכלו שזהו ויספרה ואח"כ חזר לתקן מה שהבין על הלשון שזהו הכינה ואחר כך חקור עליו לדעת אם הוא צודק או כוב וידעת גם כן מעמי העניינים ההם וסבותיהם ושרשיהם וזהו גם חקרה ואחר כך ויאמר לאדם וכל ספק אשר היה לך בענין או אי זה דוחק או קושיא אל יהיה קל בעיניך עד שיודע לך היתרון וגם על בינתך אל תשען עד שתשאל עליו לחבירך ותחקור עליו אם מה שהבנת בו צודק או יש כנגדו פירכא כי אין אדם רואה חובה לעצמו וחבירך יקיימוה בידך.

ובכל מאמר או דיבור אשר בשמועה הוי מרבה לחקור מה תועלת או מה דינים יוצאים להן ממנו ומהו הכלל העולה מאותם המאמרים וספרת לך כמה שאמרו שמע מינה תרתי שמע מינה תלת סמנא מילתא היא לכן בכל ענין או דרוש שתעיין יש לך לחקור על שרשיו וענפיו ולשום בהם סימנים וכללם באופן שיוכרו ויפקדו ויעלו על לב לעולם כמו שבאו בגמרא סימנים בשמועות ולתת להם מספר כמו שאמר האשה נקנית בני דברים ארבע אבות נזיקין חמש עשרה נשים פטורות וכדומה לזה וגם כן כשיהיו פירושים מחולפים או גירסאות לחקור על כל פירוש ופירוש ולחקור שרשם והילופם וליקח יסוד כל אחד מהם בידך ואז לא ימושו מפיד וגם כן יש לך לבקש המשלים והדמיונים לכל דבר ודבר עד שיתקרב לשכלך וידבק בלבך ולא תשכחנו כמו שאמר שלמה משלי שלמה בן דוד וכו' כדי להבין אמרי בינה דברי חכמים וחדותם וזה מועיל לנזק השכחה ומכשוליה ומוסף חזק ואומץ בעיון יפה שעה אחת של קורת רוח ולא לעיין מבקר עד ערב בשמועות ולבו טרוד בל עמו. על כן בחר לך שעה רצויה שיהיה שכלך פנוי מכל עסקי העולם ואל תהי מחשבתך משוטטת לדברים אחרים ואל תאמר לכשאפנה אשנה אלא הוי דוחה כל הדברים מפני תלמוד תורה ואחר שתבין הדבר חזור עליו וחפש אם יש כנגדו פירכא או ספק כמו שאמר (מ"א י"ח) ויאמר שנו וישנו ויאמר שלשו וישלשו וזוהו ישאר בשכלך מה שהבנת לנצח.

בראשית תקרא בשמחת לבב פעמים או שלשה הלשון בקול רם ואחר כך חזור לעיין הלשון ההוא היטב וקח בידך הבנת הלשון ההוא בפשוטו ותחזור לעיין שנית המובן מכלל הלשון ההוא והדברים ההם והנה הראשון נקרא פשט והשני נקרא דיוק דמתניתין ובעלי מלאכת ההגיון קראו לפשט

הקדמה ולדיוק תולדה ואחר כך חוזר לעיין אם במובן מן הלשון יש חידוש אם לאו וראה גם כן אם יש חידוש במובן מכלל אותו הלשון כי אם יש חידוש בפשוטו אף אם אין חידוש בו בדיוקו לא תקשה אבל אם אין חידוש יקשה על האומר מאמר כזה כי יאמרו מאי קא משמע לן פשיטא ואם יש חידוש בדיוק ההוא ואין חידוש בעצם המאמר איפשר לומר משום דיוק נקט לזה ולפעמים יהיו שני מאמרים שאין חידוש אלא באחד מהם וכשיהיה החידוש בראש המאמר ולא בסוף המאמר נתרין אנב רישא נקט סיפא. וכשיהיה בסוף המאמר יתרין אידי דבעי למתני סיפא תנא נמי רישא וראה גם ראה בכל מאמר ומשפט מה היית סובר מסברתך או בין משכלך בטרם שיבוא התנא או האמורא ההוא כי יבוא לך מזה תועלת רב כי אם היית סובר מעצמך כמותו תיקשי לו מאי אתא לאשמועינן פשיטא ואם סברתך מנגדתו יש לך לדעת ולחפש מהו ההכרח שיש לו לומר כן ומה היא החולשא או הריעותא שיש במה שאתה היית סובר והוה הנקרא סברא מבחויין וככה תעשה כאשר תעיין בנמרא או במקרא כי בתחלה תעיין בכל מאמצי כחך והוי משתדל להבין בשכלך כל מה שתוכל בטרם תבוא לראות מה שפירשו המפרשים על אותה משנה או נמרא או מקרא כי יצא מזה התועלת הנזכר והוי מרבה לחקור ולדעת טוב טעם כל דין ודין שאומר התנא מאי זה טעם אומר ולדעת סברתו וסברת כל אחד מהם כשהם חולקים ומה שורש או ענף יש לאותו דין בתורה או מאי זה מצוה משתלשלים ומשתרגים אותם הדינין או אם הם מדאורייתא או מדרבנן ואחר שזכרנו זה נשוב לסדר קצת דרכים שצריך לדרוך בהם ולזכור אותם תמיד המעיין בדבר הלכה ובלישנא הנמרא.

הראשון בכל מאמר הוי מסתכל מי הוא המדבר מי הוא השואל ומי המשיב מי הוא המקשה ומי הוא המתריץ וראה אם הם הביאו תנא עם תנא או אמוראה עם אמוראה או רב עם תלמיד תשא את שמותם ותשמר שלא יתחלפו לך המקשה בשביל המתריץ או בהפך.

השני בכל מאמר ומאמר שיאמרו לך התנא או האמוראה. הוי מסתכל מהו צד הספק אשר היה איפשר להסתפק בו אם לא אמרו ולכן הוצרך לאומרו ומפני מה היינו מסתפקין בו ואחר שידוע לך הספק וטעמו יש לך לדעת למה לא נאמר רוצה לומר הספק ההוא ולבקש טעם והכרח למה שאמר התנא שהוא ודאי וטעם לכל זה. ואם מה שאמר התנא הוא ודאי בלי ספק מהצורך לאומרו דימ אם יאמר האומר זאת היא מכסף או מזהב. שאי איפשר להסתפק בה שהיא מדבר אחר אם כן הדיבור בזה הוא שוא ומותר גמור ואין לשום בעל שכל לאומרו וכל שכן לתנא או לאמורא ועל דיבור כזה רוצה לומר שלא נודע ספקו אם בנמרא פשיטא מאי אתא לאשמועינן זיל קרי בי רב הוא כלומר שאין שבה לתנא או לאמורא שיאמר דבר שאין בו חידוש וישיב המשיב בהודעת הספק מהו דתימא וכו' ולפעמים ישוב המקשה אחר כך להקשות לאמר ולמה לא נאמר זה. על זה נאמר בנמרא ואימא הכי נמי והוה שמבקש ההכרח למה שאמר התנא ואז ישיב לו המשיב בהודעת ההכרח. והנה הקושיא הראשונה היא קושיא פשיטא השנייה קושיא למה ואלו השני קושיאות כמעט הם הפכיות כי המקשה פשיטא

הוא לומר שאין חידוש במאמר ההוא ומה צורך לאומרו והמקשה למה כי הוא נראה גם כן המאמר ההוא בעיניו שיש בו חידוש עד שחשב שאין ראוי להיות כן והנה אבאר לך משל על זה ואם הוא נמצא בנמרא פעמים רבות עד אין מספר אמרו במסכת נדה פרק קמא (י"ב:) תנו רבנן אשה שאין לה וסת אסורה לשמש ואין לה לא כתובה ולא פירות ולא מזונות ולא בלאות יוציא ולא יהויר עולמית דברי רבי מאיר וכי' ואקשי עלה יוציא ולא יהויר עולמית פשיטא לא צריכא דהדר איתקנא דמהו דתימא הדרא קמשמע לן זימנין דאולא ומינסבא ומתקנא ויאמר אלו הייתי יודע שכן היא אפילו היו נותנין לי מאה מנה לא הייתי מגרשה ונמצא נט בטל ובניה ממזרים.

ה ש ל י ש י הוּי משתדל לדעת טעם כל דבר ודבר שיאמר לך התנא או האמורא מהו טעמו ושרשו המחייבו לומר כן, כי היודע טעם הדבר הוא היודע הדבר בסיוותיו כי היא הידיעה השלימה והאמיתית והיא המהלך בדרך עם אבוקה בידו כי יודע אי זה הדרך ישכון אור ועל זה אמר בנמרא מאי טעמא דפלוגי כמו שאמר בתחלת נדה (ב.) על מה שאמר שמאי כל הנשים דיין שעתן פתח הנמרא ואמר מאי טעמא דשמאי ואחר שתדע זה הטעם הפש ודרוש אחר הטעם וראה אם אותו טעם מספיק לכל הלקי אותו הנושא והדין או לא כמו שאמר בשמעתא כשחזורו לומר (ג.) כי טעם שמאי הוא משום אשה מרגשת בעצמה הקשו לו והא איכא ישנה והא איכא שוטה וכמו כן תמצא שם שאמרו על וחכמים אומרים לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא מעת לעת אמר בנמרא (ד.) אמר רבא [רבה] מיט דרבנן אשה מרגשת בעצמה אמר ליה אביי אם כן תהא דייה שעתה (ורבא) [צ"ל רבה] להודוי לאביי הוא דבעי אלא מאי טעמא דרבנן* אמר רבא ועל זה אמרו זיל בתר טעמא ויצא לך מזה הוצה לומר מידיעת הטעם בדבר תועלת רב כי כאשר תדענו מדעתך תוכל להוציא לאור כל תעלומה ודין כל פרטים רבים שלא נתפרשו בשמועה וכדאיתא התם בפרק בתרא דנידה (ס"ו:) אמר רבא אשה לא תטבול על גבי כלי הרש סבר רב כהנא דטעמא דמשום גורת מרחצאות הא על גבי סילתא שפיר דמי אמר ליה רב הונן התם טעמא מאי משום דבעית סילתא הכא נמי בעית הרי זה מצד הטעם נתחייב להיות הדבר מותר או אסור ומצד שהיה טועה בטעם היה טועה בדין.

ה ר ב י ע י כאשר תראה שני נושאים שונים מתדמי' זה לזה אשר מן הראוי שיהיו גם כן שווים במשפטים אשר ינשאו וינתנו עליהם ותראה כי התנא או האמורא יפריש ביניהם ויחליף במשפטיהם יש לך לדעת הדבר למה נשתנה זה מזה בדין ולבקש הסיבה להילופה ועם זה אמרו מאי שנא וכאשר יקשה המקשה מאי שנא יש לך לעיין היטב ולראות אם אותם הדברים הם מתחלפים בצד זה או דומים מכל צד כי אם יש ביניהם חילוף מה שאיפשר באותו החילוף מסבב חילוף המשפט ביניהם כמו שבא בריש נדה (ב':) כי כשהקשה המקשה ומאי שנא ממקוה דתנן הישיבו לו התם משום דאיכא למימר העמד טמא בהזקתו וכי' וכמו כן אם תראה שני מאמרים דומין זה לזה ויפרש המפרש האחד בדרך אחד והאחד בדרך אחרת תוכל להקשות ומה ראת והוא מה שכתבו ואימא אפכא או

* הך אמר רבא ליתא בגמ' והעיקר כני' הרב כדמוכח מתשובת רב פפא.

איפוך אנא וישיב המשיב בהכרח דין או בסברא ויאמר מסתברא ובן כאשר יניה
המקשה הנחה או הקדמה בלתי מוכרחת ויקשה עליה וישיב ומה ראית.
ה ח מ י ש י בכל מאמר על כל דבור ודבור הוי מרבה לחקור אם הוא כולל
או פרטי ואם בא למעט או לרבות כי כל עוד שירבה האומר רושם או סימנין
במאמר הוא למעט ולהוציא מאותו כלל ומשפט שאר הדברים שאי אפשר להם
אותם הסימנין וכל עוד שימעט בתנאים נרשמים הוא יותר כולל ומכוון לתת משפט
מ ו ח ל ט בלי תנאים כי כאשר יאמר האומר הסוס האדום אשר רכב עליו המלך
נתנו למשנה והנה בא באומרו הלבן או האדום הוא להוציא מסוס אחר שהוא
אדום וכן בהפך ועל זה בנמרא בכמה מקומות ישאל למעושי מאי לאפוקי מאי
לאיתויי מאי לרבווי מאי.

ה ש ש י בכל מאמר ומאמר ובכל דיבור ודיבור הוי משתדל להבין עצם
המאמר ההוא תחלה ואחר כך תשתדל להבין המובן מכלל אותו המאמר ועל זה
אמרו הא דרבי פלוני לאו בפירוש אתמר אלא מכללא איתמר הנה קראו לפשט
פירוש ולדיוק קראו כלל וראה אם המובן מפשט המאמר מנגד למובן מדיוק או
לאו או אם הדיוק מנגד או סותר לפשט או לאו או מה שכתב בסוף המאמר מנגד
למה שכתב בתחילה או בהפך ועל זה אמר הא גופא קשיא הא קשיא רישא אסיפא
כמו שתמצא בריש פרקא קמא דקדושין (ה' :) תנו רבנן כיצד בכסף נתן לה כסף או
שוה כסף ואמר לה הרי את מקודשת לי אבל היא שנתנה לו ואמרה הריני מקודשת
לך אינה מקודשת מתקוף לה רב פפא שעמא דנתן הוא ואמר הוא הא נתן הוא ואמרה
היא אינה מקודשת אימא סיפא אבל היא שנתנה לו ואמרה לו שעמא דאמרה היא
ונתנה היא הא נתן הוא ואמרה היא הוו קידושין קשיא רישא אסיפא ותרין רישא
דוקא סיפא כדי נסבה.

ה ש ב י ע י בכל מאמר הוי מסתכל לדעת מהו כוונת האומר ההוא ומה
תכליתו וכוננת המביא אותו המאמר ולאי זה תכלית מביאו אם לסייע להבירו או
להקשות ממנו כי כשהוא לסייע יאמרו תניא נמי הכי או תניא דמסייעך אף אנן
נמי תנינא וכשהוא להקשות יאמר מיתיבי ורמינהי וכיוצא באלו או אם כוונת
האומרו הוא למעט או לרבות או לפרש כמו שהקדמנו ועל זה אמרו רוצה לומר
על ידיעת התכלית המאמר ההוא מאי נפקא מינה למאי הלכתא כלומר מהו התועלת
היוצא לנו מזה המאמר כי בודאי לכל מאמר ומאמר וכל סיפור וסיפור הבאים
בתורתנו ובנמרא חכמים ז"ל יש לו תכלית מה ויוצא לנו ממנו תועלת או לנזק
או לנפש או לשניהם יחד כל שכן בדינים אשר באו בהם כי כל דבר שאינו לתכלית
מה הוא דבר בטל וכתוב כי לא דבר רק הוא מכס.

זה כלל גדול לעולם מה שיש לך לעיין תחלה בכל מאמר ומאמר או דיוק
או הקדמה שיאמר האומר בין הוא תנא או אמורא או מפרש לדעת מהו החידוש
שיודע לנו במאמר או בדין ההוא ואחר כך לדעת מהו ההכרח שיש לו להכרח
או המאמר או הדין או התנאי שהוא דין. והנה הראשון הוא מה שנאמר בנמרא מאי קא
משמע לך פשיטא רוצה לומר כשאין חידוש במאמר יקשו לו זה והשני הוא מה
שנאמר עליו מנא לך או מאן אמר לך והוא הנקרא למה כלומר למה תאמר כן
וכשתדקדק שני דרכים אלו בכל מאמר תבוא על תכונתו ותרע אי זה הדרך ישכן

איר. ויש לעיין בענין החדוש אם החדוש המאמר בפשוטו או במובן ממנו רוצה לומר בדיוקו ואם החדוש בראש המאמר או בסופו או בשניהם כדאמרינן רישא דוקא סיפא כרי נסבא ובענין ההכרה גם כן יש לך לעיין באיזה אופן הוא מוכרה המאמר ההוא אם הוא מוכרה מצד עצמו או ממקום אחר וכמו כן אפילו המפרש אם הוא מכריחו מצד הלשון או מצד הענין באמרו דבר הלמד מענינו ובכל מאמר או דין אשר ישא על נושא הבט מה היית דן מסברתך כי אם היית דן כמו כן אם לאו ואם היית דן כמדהוה מה מחדש האומר ואם לאו מאין מכריחו ובכל תנאי ותנאי שיניח המדבר ראה מה צורך לאותו תנאי ואם מצד התנאי מתחייב הדין ההוא ראה כיצד מתחייב בעבורו וכיצד נמשך ממנו ובכל מאמר ותנאי שיניח המדבר ראה מה צורך יש לאותו תנאי ובולתו וכן הבט סותרו והפכו מי הוא וראה אם שנה משפטם אם לאו דרך משל כי אם היה התנא אומר העושה כך וכך חייב מי שלא עשאו מה תהא דינו חייב או פטור או אם הוא אומר חייב למה נאמר פטור וכדומה לזה כי אין האמת ניכר אלא מתוך הפכו ובכל נושא או מה שכתב משפט ראה כמה הם החלוקות אשר מחלק אותו התנא וראה אם הם חלוקות הכרחיות ואם יש אחרות מלבד אותם הנוכרות וחלק אתה כל המחלוקות אשר בטבע משפט החלוקה אפשריים להיות באותו נושא ועיין למה הניח השאר התנא ולא עשה אלא אלו או מפני שהם מבוזרות בעצמן רוצה לומר הנשואים או מפני שאין פתח מקום להוכיחם. ובכל תירוץ או פירוש שיפרש המקשה או יתירן המתירן במשנה או בברייתא או אי זה מאמר שיהיה ראה גם ראה היאך מתיישב אותו הפי' על לשון אותה משנה או ברייתא והיאך סובל אותו הפירוש אם הוא דחוק או מרווח כדאמרינן חסורי קא מחסרא והכי קתני הכי קאמר כי אלו התירוצים הם רחוקים וככה תעשה בפירושי המפרש על השמועה נגון רש"י או הרב רבינו משה בר נחמן ז"ל כי אחר שתבין כוונתם ופירושם היטב יש לך לחזור אותו על לשון השמועה לראות היאך מתיישב ואי זה מהם יותר מרווח ובדין דחק ולדעת למה נחלקו בפירושים. כי לעולם הנושאים והנותנים בשום דרוש רוצה לומר מה היא סברת המקשה שרוצה לידע ולקיים ומה היא סברת המתירן ואל תתן על המקשה סברא חלושה או רעועה כי לעולם המקשה יש לו להביא הכרה וראה ברורה להעמיד והמוציא ראיה מחבירו עליו הראיה ואם הקושיא היא או הסברא היא אינה הגונה ותשובה בצידה הנה הוא חסרון על אותו מקשה איך לא ראה אותו התירוץ או התשובה שיישבו ועל זה נאמר דקארי לה מאי קארי לה אמנם המתירן ידו על העליונה כי יכול לתירן אפילו בתירוץ או תשובה בסברא חלושה כי הנה הוא דוחה על המקשה להכרה ועל זה נאמר ז"ל הכא קא מדחו ליה גם כן הוי דורש והוקר אם אותו המקשה או המתירן עודנו מחזיק בסברתו הראשונה אם חלף הלך לו ממנה וראה גם באורך משא ומתן אם הורס מה שאמר בתחלתו או באמצע כי כשחזור בו אומר הנמרא אלא וכל עוד שלא תמצא במשא ומתן לשון אלא לא נסעו מסברתם הא' ואינו משנה ממה שאמר בתחלה רק שבראשונה לא הבין זה את זה המקשה והמתירן. גם כן בכל קושיא שמקשה לו המקשה למתירן או לבר מחלקתו הוי מסתכל אם אותה קושיא עומדת גם כן אצל סברת המקשה עצמו אם לא ולזה תמצא שיאמרו פעמים הרבה בשלמא לדידי ניהא אלא לדידך וזה

בשאינ עומדת כנגדו ואם היה עומדת גם כן אצל המקשה יאמר לו בר מחלקתו ולדידך מי ניהא וכשהמקשה מקשה לסברת חבירו וגם כן אצל סברתו יש קושיא מצד אחר יאמר לו חבירו המתין וליטעמין.

דרך הנושאים והנותנים בדריש מה כשהם מתוכחים זה עם זה באחד משלשה פנים יש שמכחיש לו הקדמה שמניח להביא מופת וראיה על אמנת דרושו וסברתו ולפעמים כאשר יהיו שתי הקדמות למתוכה עמו בתחלת הויכוח יודה לו האחת וישתדל להרום לו השניה ואחר כך יחזור להרום לו גם הראשונה שהודה לו בתחלה או שמודה לו הקדמה בשאי אפשר לו להכחיש מצד שהיא מוכחת או מפורסמת ביניהם אמנם משתדל בכל כחו לסתור ההמשך אשר הוא מכוון להוליד ממנה כמו שבא בפרק שני במסכת נדה (י"ט) על משנת המשה דמים טמאים באשה בית שמאי אומרים אף נמי מי תלתן עקביא בן מהללאל אומר אף הריו ואקשי בנמרא ולית להו לביש דמיה דמיה הרי כאן ארבעה והשיב לית להו ואי בעית אימא לעולם אית להו מי לא אמר רבי חנינא מאי שחור אדום הוא אלא שלקה הכא נמי מלקא הוא דלקי הרי יש בתחלה הכחיש לו הקדמה ואמר לית להו ואחר כך הודה לו ההקדמה וסתר לו התולדה.

לעולם הוי מעיין ומחפש בכל פי שיפרשו לך או פשט בין בפסוק בין בלשון נדע אם הוא נכון או מיושב כהוגן מצד הלשון או מצד הענין או מצד שניהם יחד כי זהו המובחר ורצוני באומרי מצד הלשון כי אותן המלות מורות על אותו הפי' ונראה שלם בלי דוחק כלל ומצד הענין כי כפי הענין אשר אנו בו וכפי הנושא והמקום הנה אותו הפירוש הוא מתיישב כראוי בלי דוחק כלל כי לפעמים יתיישב מצד הלשון ולא מצד הענין או בהפך. התפשישה שיתפוש המתוכה לחבירו 'יבוא *') בא' מב' פנים או באומר לו שמה שהוא מותר וכפול אין בו חידוש ובכולם צריך להכריח דבריו. האוקמתא שמעמיד ומוקים בשום מאמר או משנה או בריתא הם בא' משני דרכים או בדרך דוקא רוצה לומר שאותו מאמר או משנה אינו מדבר אלא בענין שהוא לבד או בדרך אפילו רוצה לומר כי אין צריך לומר שאותו מאמר כולל ומדבר גם בשאר ענינים אלא אפילו גם לאותו ענין או נושא שהוא כולל ועל הא' אמר בנמרא דוקא קתני או דוקא נקט ועל הב' אמר לא מבעיא קאמר. השואל והמשיב ידברו באחד מב' פנים או כפי סברתו ושיטתו או כפי סברת ושיטת מנגדו והיינו דאמר' בכמה דוכתין לדבריהם דרבנן. או יאמר להו בשלמא לדידי אלא לדידכו דאמריתו. ולפעמים יאמר האומר דבר א' ויאמר הפכו במקום אחר ויאמר על זה בנמרא הא דידיה והא דרבנן.

הילפותות והדינין יודעו לנו בשני דרכים או מצד הסברא רוצה לומר כי השכל נזר להיות כן או מצד הכתוב רצוני שמודיע אותם לנו הכתוב או ברמו והרמו או יהיה מצד הקשר או סמיכות או מצד יתור לשון מאות או תיבה ולעולם כשהוצרך הכתוב להודיענו הדין הוא בעבור כי מצד הסברא מחוץ היינו אומרים בהפך כי אם אמת הדבר כי הסברא מבחוץ והכתובים מסכימין יחד ואינם מנגדים

* דברי הרב קשים להולמם פתח בשתי פנים ומביא רק אתה ונ"ל שכונתי כאן על שתי התפיסות הרגילות בנמי. פשימא מאי קמ"ל ורמיזות במלות. מותר וכפול' ועז קאמר ש צריך להכריח דבריו.

מה צורך לכתוב לאומרו לישתוק קרא מאי קמשמע לן פשיטא כי מצד הסברא נלמוד אותו אבל בודאי מאחר דשרה קרא וכתב ליה אינו אלא מפני כי מצד סברתינו רוצה לומר מבחוץ או באחת משלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן היינו אומרין בהפך ולהוציא מאותה סברא אינה רעועה בא הכתוב להודיענו על דבר אמת ודוקא כשהסברא מבחוץ היא סברא מוכרחת כי יש לה פנים לכאן ולכאן אז יבא הכתוב לקיים אותה כדי לסלק עצמינו מן הספק כמו שאמרנו מלתא דאתיא בקי' טרה וכתב לה קרא בעבור כי הקי' אינו גם כן סברא מוכרחת כי אפשר להיות לו פרכא בצד מה וכשהסברא מבחוץ היא מוכרחת ובא הכתוב גם כן לקיימה או ודאי לא בא הכתוב אלא למעט ולומר דוקא בזה הנושא ובה המקום נידון הסברא הזאת אבל לא בנושא זולתו ואין דומה לו כי מאחר שאין צורך לכתוב לנושא הזה ודאי לא בא הכתוב אלא למעט כמו שמצינו אומרים בכמה דוכתי' בכיצא בזה כאשר הכתוב בא מיותר אם אינו ענין לזה תנהו ענין לזה או שאנו אומרים שני כתובין הבאים כאחד אין מלמדים מהם וזה אחד מב' דרכים הנהוגים בנמרא האחד מהם שאמרנו מדאיצטריך לגלויי הכא שמע מינה היכא דגלי גלי היכא דלא גלי לא גלי (ובחס י"ד:) והשני מדגלי הכא גלי לכל התורה כולה כי נראה לכאורה שהם שני דברים הפכים שהאחד סותר את חברו אמנם הטעם הוא כי כשאנו אומרים מדאיצטריכא לגלויי הוא כאשר גלוי הכתוב בנושא שהוא מעט החידוש או בנושא שהסברא די ממינו או דין שאמר לא בא הכתוב אלא למעט ולומר דוקא בזה הנושא ולא בחבירו אפילו רומים כל שכן אם יותר זרים ממנו דאי לא תימא הכי לשתוק קרא או יאמר זה הדין בחבירו שיש בו יותר חידוש ממנו ואנא אמינא מכל שכן בזה הנושא שהוא ממעט החידוש וכשאנו אומרים מדגלי הכא גלי לכל התורה כולה זהו כאשר גלוי הכתוב בא בנושא מיוחד שאותו דין הוא חידוש גדול בו עד כי אלו שלא מקרא כתוב אי' לאמר כי הסברא מנגדת היא לו אז מגיש נלמוד ממנו שאר הנושאים וגם זה דוקא כשאותו הדין ינשא על הנושא מתורת טעמא וטעמו גלוי לנו ואמנם אם הוא דרך קנס אין ללמוד ממנו לנושא אחר כי נורת הכתוב הוא ואז נאמר חידושא הוא ומחידושא לא ילפינן ירצה כי חק מלך הוא ואין לך בו אלא חידושא בלבד והוה כגון שלשים שקלים של עבד או תשלומי ד' והי' או חמשים שקלים של מוציא שם רע.

למדת הדין וחילפותא מנושא לנושא בדרך סברא הוא כאחד מב' דרכים או ממשנה למשנה רוצה לומר ששני הנושאים שווים או שניהם חמורים או שניהם קלים ומתנינת הדין כאחד מהם יגזור הסברא שינתן גם לשני וזו היא דרך מה מצינו הנמצא בנמרא והוה שאמרנו כמה מצינו, או מקל לחומר או מחמור לקל רוצה לומר לחומרא שנאמר בנושא הקל נלמוד אותה לנושא אחר חמור או מנושא חמור שיש לו קולא נלמוד אותה לנושא הקל מכל שכן וזו היא דרך הקל וחומר ויש דרך שלישי דומה למה מצינו והוא דרך הקישה כמו שאמרנו הקיש עבד לאמה עבריה מקיש הויה ליציאה שנאמר ויצאה והיתה וההפרש ביניהם הממה מצינו הוא מסברא כמו הקל וחומר וההקשה הוא מכח הכתוב כדן הגזירה שוה ולכך הדיקש כחו גדול יותר ממה מצינו, הקל וחומר ומה מצינו בעבור היותם מכח סברא יש להם פירכא והגזירה שוה והדיקש מצד היותם מכח הכתוב אין

להשיב כנגדם כי נזרת הכתוב הוא ואמנם יש הפרש בין קל והומר ומה מצינו למה מצינו פרכים כל דהוא רוצה לומר כי כשיוצא שום חילוף בין שניהם שאין לו ללמוד במה מצינו ולקיו צריך להיות פרכתו עצמות החזקה ולכן כשנמצא שני נושאים שהם שווים ומשפט אחד להם ומביא אותם התנא במשנתו לתת עליהם תורה אחת ומשפט אחד להנה יקשה הגמרא ליתני חדא או תיתי חדא מחדא מאחר שהם שווים ואין חידוש באחד יותר מחבירו למה לו לתנא לטרוח ליתני חדא ואנא אמנא וכי דלאו כרוכלא ליחשיב וליויל וישיבו על כיוצא בזה צריכה דאי אשמעינן ואם השני נושאים אינם שווים אבל הם קל והומר תיתי בקל והומר ולמא לו לתנא לטרוח ולפעמים ימצא שיקשו ואם איתא ליתני הא רוצה לומר ואם אמת הוא שיש לו שאלו השני הדברים משפט אחד להם היה לו לומר גם כן זה כמו שאמר האחר וישיבו לו תנא ושייר והנה זה נראה הפך מה שאמרו לאו כרוכלא אבל ישוב הדבר הוא כי כשאין יותר חידוש באותו נושא שלא הביא יקשה ואם איתא ליתני האי. אמנם כשיש שווי לא יקשה זה דלאו כרוכלא וכי או יקשה גם כן כשנאמר שהתנא ירד למנות כל הנושאים שיש להם אותו דין אמר הואיל ונחית תנא למנינא ליתני הא נמי וישיבו לו תנא ושייר רוצה לומר כי לא מנה כולם רק מקצתם ולפעמים גם כן התנא יאמר תחלה הנושא המעט החידוש ואחר כך יאמר הנושא שיש בידו יותר חידוש ומכל שכן נלמוד ויקשו עליו לימא הא האחד וישיבו לו לא זו אף זו קתני ר"ל לא הנושא שהוא היותר קל אלא אפילו זה שהוא היותר חמור ויש בו יותר חידוש יהיה לו זה הדין ולפעמים יעשו בה בהיפך כי יאמר תחלה הנושא שיש בו יותר חידוש ואחר כך הנושא מעט החידוש וזה הדרך הוא על המעט תורה ויקשו עליו כי אחר שאמר הנושא שיש בו יותר חידוש מה לו לומר האחר שהוא מענין החידוש וישיבו לזה זו ואין צריך לומר זו קתני ואלה התרוצים הנה הם הדוקים לא נתנו רק על צד ההכרה כשלא נמצא תירוץ אחר או טעם יותר מספיק. לעולם כל נושא הלמד מחבירו הילפותא לא יהיה אלא בו כמעלת מלמדו ולא יותר כי אין ראוי לתלמיד שיהיה יותר חמור וגדול מרבו ועל זה נאמר דיו לבוא מן הדין להיות כנדון אמנם אם אחר שלמד הדין ממלמדו ונעתק אצלו אם כסנפיו אותו הדין יהיה במעלת רבו ובדרך ובסגנון שלו ולא יותר או אם יהיה בדרך ובסגנון שיש לתלמיד בשאר דיניו שבאו בפרט מפורשים בו בתורה בזה יש מחלוקת כי מהם אומרים כי מאחר שזה הדין למדו מאחר ולא בא מפורש בו כדין עצמו ובסנפיו בסגנונו אחר אמר דיו ו"א כי בסנפי הדין ובסגנונו אפשר להיות בו במעלה חמורה יותר מרבו וזהו במעלת סגנוני שאר הדינים שבאו מפורשים בו ועד"א דון מינה ומינה דון מינה ואוקי באתרא כדאמרינן בשבועות פ' שבועת העדות (ל"א.) ובתהלת נדה (ב') על זה נפלה מחלוקת בין החכמים ורבי שמעון גבי מקה ואמר שניהם לא למדוה אלא מסוטה ודוק ותשכח ומה שאמר דון מינה ואוקי באתרא דוקא להומרא אבל לקולא לא אמרו כן.

לעולם כשהיו הנושאים אחר המשפטים אשר ישאו עליהם הם ח"ו ב ו ש ל י ל ה או איסור והיתר או טומאה וטהרה וכיוצא בו או הפירוש שיהיה הנושא האחר והמשפטים אשר ישאו עליו יש מחלוקת לתנאים או לאמוראים לא תוכל להקשות ולומר ליתני חדא רוצה לומר שיאמר היותר קל מאותם הנושאים

או מאותם המשפטים וממנו נלמוד היותר חמור כי אם הנושא האחר קל אצל החיוב הנה הוא חמור אצל השלילה חבירו חמור אצל החיוב וכמו כן כאשר הנושא אחר ומשפטיו רבים ויש מחלוקת בהם הנה הדין שהוא קל או החולק האחד הוא חמור אצל חבירו והחמור הוא קל לחבירו ולכן לא תוכל לעשות מהם רוצה לומר מנושאים האלו דיוק כלל מן האחד לחבירו במשפטים כאלה רוצה לומר שיש מחלוקת ועל זה כחו של רבי פלוני.*

לעולם כשתראה בנמרא שני תנאים או שני אמוראים חולקים זה עם זה בדבר מה סבת מחלוקתם הוא שני דברים האחד נקרא סבה והב' נקרא פרי או נפקותא או תכלית וצריך אתה לחפש אחריהם למצוא אותם רוצה לומר כי צריך אתה לדעת מה היא הסיבה המניעה לכל אחד מהם לחלוק זה עם זה ולדעת סברתו של כל אחד מהם ד"מ רב מאי טעמא לא אמר כשמואל ושמואל מאי טעמא לא אמר כרב ועל זה נאמר בנמרא במאי קא מפלגי כלומר מה היא הסיבה המניעה להם לחלוק זה עם זה ומה סברא יש לכל א' מהם והסבה לפעמים יהיה סברא או פסק או דין רוצה לומר כי סבת מחלוקתם הוא או מצד סברא שיש לכל אחד מהם לחלוק כי האחד מהם סובר בו סברת מה וחבירו לא כן ודמה או מצד דין כי מצד שהם חולקין במקום אחר בנדרון מה הם חולקים גם בזה ואותו דין היצוני סבה שיהלקו בזה, והשני שצריך לחפש מהו הפרי היוצא ממחלוקתם כי אף על פי שכבר נדע הסבה אשר הגיע לכל אחד מהם לחלוק עם כל זה צריבין אנו לדעת מהו התועלת והפרי והנפקותא שיצא לנו מהן ועל זה אמרו מאי איכא בנייהו מה דין יש בין סברתו של זה לסברתו של זה ומאי נפקא מינה וצריך אתה שתדע כי בשואל על הסבה רוצה לומר על סברתם שצריך לתת סברא לכל א' מהם ולא בדין ותשובת מאי בנייהו בדין ולא בסברא.

לעולם כשהתנא התחיל לדבר נושא אחד ונשא עליו משפט או דין מה ובא אחר כך התנא ההוא לומר דין אחר או משפט אחר ולאמרו הניח אותו נושא ראשון ולקח נושא אחר הוא בעבור כי בנושא הא' לא שייך ביה האי דינא ואי אפשר להנשא עליו כי אם היה אפשר להמצא בו זה הדין האחרון מה לו ללכת אל נושא אחר ועל זה בא בנמרא ליפלוג וליתני בדידה.

לעולם כשתדייק איזה דיוק מאי זה משנה מאי זה ברייתא או מאי זה מאמר אין ראוי לך לדיוק אותו דיוק מן הקצה אל הקצה כי אם יש אמצעי ביניהם תקח האמצעי ד"מ אם יאמרו לך ראובן אינו חכם לא תדייק אבל הוא סכל כי איפשר שאינו לא חכם ולא סכל אלא הוא בינוני אבל בשאין ביניהם אמצעי או תלך מן הקצה אל הקצה ד"מ אם יאמרו לך עתה אינו לילה הנה תדייק אבל הוא יום לפי שאין אמצעי בין היום ובין הלילה וכאשר תראה כי המשנה או הבריתא לקח הקצה הראשון ונתן בו דין מה ולקח אחר כך הקצה האחרון ונשא עליו דין אחר והנה הניח האמצעי ולא דבר בו כלל או תוכל להקשות ולומר הא גופא קשיא או קשיא רישא אסיפא כי מדיוק רישא נראה שהאמצעי אין לו אותו הדין ומדיוק הסיפא נראה בהפך והטעם הוא דאי לא תימא הכי אלא שהקצה והאמצעי

* פירוש הרבנים האלה תמצא אחרי זה ד"ה לעולם כשתדייק.

דינם שזה ליתני האמצעי ואנא אמינא מכל שכן הקצה יש לו אותו הדין ואז על צד ההכרה יתרוצו רישא דוקא סיפא כדי נסבא או גם כן חדא מנייהו נקט וזה הדיוק אשר אמרנו רוצה לומר מהאמצעי תוכל לעשות כאשר לא יהיו הדינים חייב ושלילה או אסור והתר וכשאין בהם מחלוקת תנאים או אמוראים אבל יש אחת מאלו שלא תוכל כי כן יאמר לך כה דהיתירא עדיף או להודיעך כהו דרבי פלוני כמו שקדם לך ביאורי.

לעולם כשתעיין בשום דרוש או בשום ענין כשם שתשים מגמת פניך לעיין הלשון היטב של הענין שהוא יש לך גם כן לבקש דרכים להקשות כנגדו ולהניע תחלה הספקות שיש בענין ההוא או בלשון ההוא ולדעת ה ה ט ע ו ת והקושיות שאפשר לעשות בדרוש ההוא כי זה יהיה סבה להעמידך על דבר אמת ולהבין הענין ההוא על בוריו כי כשמרגיש החולי מיד ימצא רפואה ויש לך להזהר שלא לקבל הקדמות או הענין בתחלת העיין במשולם עד שתחקור ותחפוש עליו כי פתי יאמין לכל דבר וכו' ולהשמר שלא יהיה ביאור הדבר בעצמו בדרך הקש הסבוב או הנעלם בנעלם אחר כמוהו או הנגלה בנגלה כי הביאור הנכון אינו רק ביאור הנעלם בנגלה.

ודע כי דרך הנושאים והנתנים רוצה לומר האמוראים שרוצים להקשות כנגד אי זו בריתא או מאמר מה ולדעת אם הוא צורך אם לאו כי אותו המאמר אשר עליו דנין יקחו אותו למסופק וכל השאר מאמרים אשר מחויין יקבלום לאמתים להקשות כנגדו ואחר כך ישובו במקום אחר ויקחו אותם המאמרים אשר הניחו כאן כמו שלמים לקחתם כמסופקים ויקשו כנגדם מזה שנתבאר כאן שהוא אמיתי וכל זה כדי לברר וללבן האמת כי אם יקחו לכלם למסופקים לא יוכלו להשיב לזה ולבררם.

לעולם בכל לשון הנהוג בנמרא שיצא לך בשמועה הוי משתדל לדעת מה טיבו ובאי זה אופן דרכו לבוא במאמריו על הרוב וראה גם ראה אם הוא בא באותו דרך גם כן כאן ואם לאו צריך אתה לדעת למה נשתנה ואם אתה מסופק בו שאינך יודע מנהגו וטבעו הפש הדין בנמרא באי זה דרך הוא.

לעולם בכל בעיא שתבוא בנמרא הוי מסתכל לדעת צדדי הבעיא כי הנה השואל לא ישאל אלא בשיש לו באותה בעיא פנים לכאן ולכאן ואתם הפנים הם שקולים אצלו כי אם יש לו בירור לצד מה יותר מחבירו היה פושט אותה לאותו צד ולכן נקרא ח ל ק י ה ס ו ת ר ולפעמים ישאל השואל מפני שאינו יודע כלל אם אותו דבר מותר או אסור ושואל סתם ולשאלה כזו אין צריך לבקש צדדין אמנם זו אינה שאלת חכם אלא שאלת תם וכאשר יהיו צדדי הבעיא פורשים לא יחוש השואל לפרשם וכאשר הם נעלמים יפרשם השואל או בעל הנמרא. ולכן יש לך להסתכל כאשר נותן להם מציאות ומפרש אותם מה היה מסתפק בהם שהוצרך לאומרם.

לעולם בכל לשון אי הכי דנהוג בנמרא יש לך לשמור תחלה כי כל המקשה בלשון אי הכי כונתו לומר אם כן הוא כמו שאמרת תקשי לך זה ואם אינו כן נראה שאין לו קושיא כי מכלל הן אתה שומע לאו ולכן יש לך לעיין כיצד נולדת הקושיא ההיא מדבריו אמנם לשון אי הכי הנהוג על הרוב הוא כשהמקשה תריץ הקושיא הראשונה שמקשה כנגדו והנה הוא חשב להפיל נפשו בתירוץ ההוא ונולד לו קושיא אחרת ממנה בענין שלא ימלט מהותו מוקשה או מן הקושיא

הראשונה או מואת הקושיא השנית והנה נפל במה שברה על דרך הנס מן הפחת יפול אל הפח ואם יאמר לו המקשה אי הכי רוצה לומר בשלמא אם לא תאמר כן אקשה מה שאני רוצה להקשות כנגדך עתה נהי נמי שישאר כנגדך הקושיא האחת אבל עתה שתוצתה הראשונה נולד לך ממנה קושיא אחרת אם כן מה הועיל לך וצריך אתה לשמור בזה הלשון כי זאת הקושיא הנולדת עתה המוקשים בלשון אי הכי בלאו הכי נמי עומדת הקושיא ועוד כי לעולם זאת הקושיא רוצה לומר קושיאת אי הכי מיוסדת על זה רוצה לומר כי אומר בשלמא לדידי נהא אלא לדידך קושיא ואם היא משותפת היה אפשר לו להשיב ולדידך מי נהא והנה בעת כזאת כוננת המקשה להעמיד סברתו אשר היא מנגדת אל המתריץ או לקיים קושיא הראשונה שהקשה לו ולפעמים אין כוונת המקשה בזה רק להרוס ולתריץ דברי חבירו ולא להעמיד סברתו רק על דבר מה נפשך אם תאמר זה קושיא ואם תאמר זה קושיא לך ומוזה הטעם צריך אתה לשמור כי ההקדמה אשר יבנה עליה המקשה אי הכי שלא תהיה הקדמה מוכרחת כי אם היא מוכרחת שאי אפשר לומר דבר אחר הנה אז לא יוכל המקשה לומר בשלמא לדידי כי בהכרח הוא להורות לה ואם כן אינה פרטית זאת הקושיא רק משותפת לשניהם וישיבו לו למקשה ולדידך מי נהא. קושיית אי הכי לא תבא לעולם מיוסדת על שום הקדמה מופתית או שום אחת מהמוכחות ר"ל מדבר שאי אפשר להתבאר במציאות היותה בו כדאיתא במסכת נדה בריש פרק ב' (י"ג.) אי הכי מאי איריא מרבה וכו' שיש להקשות ולדידך מי נהא כי מאחר שהתירוץ הוא ממצאות אי אפשר לך להכחישו רוצה לומר מה שתריץ נשים דלאו בני הרגשה נינהו מוכחשת וכו' עכ"א רבינא* נראה דהכי פירושה בשלמא לדידי שאני סבור שהמשנה אינו מדבר בבדיקה אסורה אלא בבדיקה מותרת כגון במשולית או מן העטרה ולמטה כדמוקי לה התם בשמעתין נהא שעל כן אמר מרבה כי אפילו בדרך זה אם מרבה תקין [תקציץ] ועל כן הקשתי מאי שנא נשים וכו' אלא לדידך דאת סבור דטעמא דמתניתין משום הרגשה ואפילו בבדיקה אסורה אי הכי מאי איריא מרבה וכו'.

לעולם בכל דבור ודבור ובכל ענין וענין הנסמכים זה בזה בין בנמרא בין בכתוב ראה גם ראה מה היחס והקשר שיש לענינים ההם שנסמכו זה אצל זה ומהו הסדר שמולך בדבריו המדבר ההוא כי הדברים יהיו נסמכים זה אצל זה או מצד הנושא או מצד המדבר. מצד הנושא רוצה לומר מצד שהנושא ההוא ינשאו עליו נשואים מתחלפים. משל הראשון כמו ראובן שינשא עליו שהוא חי ושהוא לבן ושהוא חכם. ומשל השני כגון החיות כי ינשא על הנושאים מתחלפים על האדם ועל הסוס ועל החמור ועל השור. ומצד המדבר רוצה לומר בעבור היות המדבר המאמרים ההם כלם הוצרך להזכיר דבר מדברי החכם ההוא מפני שהוא דרוש שלנו ואננו אמר שאר דברים שהיה אומר אותו חכם ואם אינם מדרוש ונדון שלנו כמו שתמצא בנמרא פעמים רבות ועל זה אמר רש"י למה נסמכה פרשת סוטה לפרשת נזיר וכו' ולכן נהגו התנאים כי כשיש להם לדבר מה על נושא מה כי אנב אותו דין או משפט יאמרו שאר המשפטים הנשואים באותו נושא כמו שתמצא במסכת נדה פרק היוצא דופן (מ"ג:)

* רבינא מאן דבר שמיא בנמרא ואפשר דקרי ליה סתמא דגמרא רבינא.

כי מתוך שהוצרך התנא להודיע לנו דין תינוקת בת יום א' לענין נדה או בת ג' שנים הביא לנו כל הדינים שיש לתינוקת בת יום א' או בת ג' שנים. אמנם האמוראים ושאר המהברים לא יעשו כן רק יאמרו דיני הנושא כל אחד בפני עצמו ובמקומו הראוי דרך משל בדיני נדה יאמר דין תינוקת בת יום לענין נדה ובדיני נחלות דין בת יום א' ובדיני נפשות גם כן דינה בפני עצמה וכן כל אחד במקומו.

לעולם בכל מאמר ומאמר היו מסתכל לדעת לאי זה תכלית הוא בא שם באותו מקום וראה מאי זה צד מתיחס ומתקשר עם דרושו וכשתשלשל הדבר ממאמר למאמר עד שהגה אנהנו הויץ לתחום דרושינו לגמרי חוזר כך ממנו ומאחרון לראשון עד שתדע מה הביאנו עד הלום ומהו הסדר והדרך שדרכו מהמאמרים ההם.

דרך התנא לדבר תהלה הדין הכולל ואחר כך הדין הפרטי ואף אם לא יהיה ההדוש בכולל כי מנהג הנמרא ללכת מהכולל אל הפרטי כמו שכתב בפרק שני ממסכת נדה (ט"ו.) כל הנשים בחזקת טהרה וכו' וכבר דרכו היא לומר תהלה דין הפשוטים ואחר כך להרכיב האי עם הבירו כי הפשוטים הם סבת המורכב אשר הורכב מהם כי דרך משל הרבש והחומץ הם סבת גבין.

דרך הכתוב והמשנה לדבר בלשון קצרה ולכן כאשר יתחברו נושאים או עניינים אשר משפטים שוה לכלם או שמשתמשים בלשון אחד דרכו לשום המשפט או הלשון ההוא בתחלת דבריו ואחר כך להזכיר הנושאים או העניינים ההם בכתוב אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביא אותנו ותתן לנו וכו' במשנה דרך משל במה מדליקין ובמה אין מדליקין אין מדליקין וכו' (שבת פרק ב.) בכתובות (פיג"מ ב.) ואלו שאין להם קנם ולפעמים יעשו בהפך כי יזכיר לכל הנושאים תחלה ובסוף כלם יתן המשפט והנה אותו משפט לכלם. ועל זה מושך עצמו ואחר עמו. והמשך על הרוב הוא מתחילת הדיבור לסופו אמנם לפעמים גם כן נמצא מסופו לראשו. ולפעמים כאשר יתארך הדבור או ירבו הנושאים יחזור לומר המשפט אשר שם בראשונה בתחלת דבריו כדי שלא יטעה הקורא כדאיתא במסכת נדה פרק האשה שהיא עושה צרכיה במשנה היתה למודה (לראות ולהסתכל טהורות) [להיות רואה בתחלת הוסת כל הטהרות] שעשתה בתוך וסת טמאות בסוף הוסת [כל הטהרות שעשתה בתוך הוסתות] טהורות רבי יוסי אומר אפילו ימים ושעות וסתות היתה למודה להיות רואה עם הניץ החמה וכו'. וכיוצא בזה אמרו במס' קידושין (ט"ז:) נבי מוכר עצמו לגוי אלא בהאי קרא קא מפלגי או דודו או בן דודו יגאלנו או השיגה ידו ונגאל רבי יוסי הגלילי סבר מקרא נדרש בין לפניו בין לאחריו והכל שחרורה ופרש"י ז"ל מקרא הנדרש ללמד על שלפניו כלומר אל הכתוב שלמעלה הימנו, לאחריו הכתוב שלמטה הימנו הילכך גאולת עצמו מלמד גאולת אחרים ודוק ותשכח התם*.)

דרך התנא כשיש לדבר על שני נושאים לאחד מהם יש לשון צודק ומיוחד לו והנה לשני אין אותו לשון צודק כל כך עם כל זה ישתף באותו לשון לשניהם כדי שלא להאריך בלשונו ולטרוח כמו שבא במסכת נדה בריש פרק ב' כל היד המרבה לבדוק בנשים משוכחת ובאנשים תקציץ כי לשון מרבה אינו צודק באנשים כדאיתא התם. דרך הוא כי כשמדבר באיזה דין אנב אורחיה ואין שם עיקר הדין ומקומו שאינו

* מסקנת הנמרא ליתא כן אליבא דריה"ג דוק ותשכח התם.

חושש לפרש שם פרטיו וסגנונו הואיל ואין שם מקומו ולכן אין לדייק וללמוד פרטי הדין ממקומות כאלו רק ממקום עיקרו.

דרך לא זו אף זו קתני כשהתנא צריך להזכיר נושא אחד בהכרח כי אנב אורחיה שיש לו להזכיר אותו נושא לא נמנע גם כן מהזכיר נושא אחר שהוא יותר מעט החידוש אבל כשאין צורך להזכיר שום אחד מהם אלא שיכול לומר עניינו סתם אין לומר לא זו אף זו קתני כמו גבי מכר כל נכסיו לא' או לג' בני אדם וכו' דמקשי תלמודא ודחיק לאוקמה בשלקה עדית ולא רצה התלמוד לתרץ לא זו אף זו קתני כמו שתירץ דוק ותשכח (ב"ק ח').

לעולם בכל נושא ונושא הוי מעיין לדעת אי זה תנאי צריך שימצאו בו להכשירו ואי זה דברים הם הפוסלים אותו וכמה הם הצריכים להכשיר וכמה הם הפוסלים ומאי זה מהם נמצאים בו יותר אם מהמכשירים או מהפוסלים או אם הם שוה בשוה ועל זה אמר הרב לשיבותא הדיא לריעותא. או הדיא לשיבותא ותרתי לריעותא או תרתי לשיבותא והדיא לריעותא כי אולי בתר רובא כגון בשופר ראש השנה (ר"ה כ"ז) ניקב וסתמו שלא במינו אם מעכב וכו' או בסכך הסוכה שיהא מדבר שהיא גדולה מן הארץ ואינו מקבל טומאה וכו' (סוכה י"א). וכיוצא באלו בדוק ותשכח. לעולם כשתשלול מן הנושא דבר מה צריך שתשאל אם כן מהו זה רוצה לומר אם אומר זה אינו כסף אם כן צריך שתשאל מהו זהב או נחושת או בדיל או עופרת כי השלילה אינו מודיע לנו מהות הדבר והווי שבא בתלמוד אלא מאי וראה אם יש להשיב כנגד מה ששיבו לך ודע כי זה כשאין אמצעי ביניהם משלילת האי תחייב השנן. ואם יש אמצעי איפשר שיהיה האמצעי. משל ראשון עתה אינו יום אם כן הוא לילה ומשל הבי המים אינם המים כי לא יתחייב שהם קרים כי אפשר שהם פושרים וכו' כאשר יהיו שני תנאים או אמוראים חולקין שהא' מכחיש דין או סברת הכירו אעפ"י שמוכיחו מן הכתוב או ממשנה או שוללה פ"י הדיא סברא מן המשנה או מהכתוב יש לך לשאל ר' פלו' הא דרשא מנא ליה וילך זה בסבוב עד שיאמר הגמרא ר' פלוני לית ליה הך דרשא או ר' פלו' לא דריש האי קרא זה הכלל לעולם מיתר לו מהם או פסוק או דין או סברא עד שיאמר התלמוד כמו שאמרנו לך. הילפותות הם על שני דרכים או ממש מעות הלשון או מיתורו וכשהוא מיתר אעפ"י שלא יורה עליו משמעות הלשון הוא נדרש כמו שאמרו אם אינו ענין לזה תנהו וכו'.

מצינו בכמה מקומות בנמרא שיהיו למקשה ב' או ג' קשיות כנגד בן זוני ולא יחוש להקשות כלם אלא היותר הכרחים ועו"א דעדיפא מינה נקט או שיהיה לו קשיא כנגדו מצד הלשון ומצד הענין ויקשה מצד הענין על הרוב או בהפך. ונמצא לפעמים בהפך שיביא כל המאמרים שיש לו להקשות מהם או שנראה לו שהם כנגד בעל ריבון. יהיו משנה ובריתא כמו שתמצא פעמים רבות ת"ש ת"ש זה אחר זה והכל כפי העת והמקום או משום יגדיל תורה ויאדיר.

מצינו גם כן בנמרא שיהיו שני אמוראים חולקים בדבר מה זה אוסר וזה מתיר ונמצא מאמר או משנה או בריתא מסייע לסברת האי' וסותר לדבר אחד ועם כל זה יחזיק בסברתו ולא יחוש אליה וזה או לפי שאפשר לו להעמיד אותו המאמר בענין זר שלא יהיה קשה אצלו ואם הוא בדוחק גדול או שהיא בריתא או מאמר אמוראי ויאמר ברייתא לא שמיע ליה.

המפרש אשר יפרש באר אי זה ספר יפרשנו או בעבור שאין כח במתחילין לעיין בספר או בלשון ההוא להבינו כי הוא סתום והתום או מצד שהוא צריך להקדמות מהוין או מצד שהוא דבר זר. ובכיוצא בזה אינך צריך להעמיק ולחקור עליו כי אין כוונתו אלא לפרש ולהודיע פשטי הדברים הנעלמים כי סתומים והתומים ואז לא תוכל לומר שפשוט מאי קא משמע לך אבל תוכל לשאול מאן אמר ליה שהוא ככה או יפרש הענין כדי להוציא מדעת אהרת או פירוש אחר שיהיה אפשר בכה הלשון ההוא לפרש ולומר בו כי לפי פשטי הדברים והלשון היה איפשר למעות ולהשוב דעת אהרת וכדי להשמר ממנו ולהוציא אותו מדעת המעינים בעבור כי לפי האמת הוא שקר או פי' דחוק וחלוש יפרשנו. ואם תרצה לעמוד על כוונת המפרש ולדעת מאי זה פיר' או סברא נשמר או בא למעט עיין היטב בפירושו והיה מדקדק בו ויבקש סותרו ומנגדו או הפכו ואז תדע כי ממנו נשמר ואז יש לך לבקש הכרה לפי' על סותרו ולומר מה ראית לומר זה הפירוש מן האהר. ולתת טעם והכרה לדבריו ולפעמים גם כן כדי להשמר מאותה תיובתא שיש כנגד אותו ענין ולתקנה אם לא יבארנה ויגידנה המפרש ולדעת מה היא הקושיא, יש לך לעיין היטב בדבריו כי מתוכם תבאר לך מה היא כמו שאמרת' לך למעלה יש לך לעיין תוקף הקושיא ותורפה אם כנגד הלשון או הענין ואם התירוץ עולה בה כהוגן או אם עדיין הקושיא במקומה עומדת וגם כן לפעמים אין כוונת המפרש בדבריו אלא לתקן הלשון וליישבו כפי הענין כי אף על פי שהענין יהיה מובן ואי אפשר לעות בו ולהשוב מחשבה אהרת עליו ואעפ"י שמצד הלשון אינו מתוקן כראוי ואיפשר למעון בו טעם אחר יפרש ויתקן הלשון ההוא בכל יכולתו כדפרש' כי יגח שור איש שור של איש ודומיהן. לעולם הוי משתדל לתת צריכות לכל דברי המפרש או המחבר וכל לשון למה אמר אותו ולמה נתכוון בלשון ההוא אם לפרש או להוציא מפי' אחר או לתרץ אי זה דחוק או קושיא ונשמרת לצמצם לשונו ולהוציא בענין שלא ישאר בו מלה מיותרת כי אם היה איפשר לומר כוונתו דרך משל בשלשה מלות מה צורך ארבעה וכן תעשה בלשון המשנה והגמרא רוצה לומר שתדקדק בלשונם ולא יהיה דבר מיותר וכאשר יראה לך שהוא מיותר חזור לעיין היטב כי לא האריכו בדברים שלא לצורך כי לא דבר רק הוא ותפארת החכמים הוא למעט בדברים להיות כולל הרבה עניינים במעט דברים ולעשות דבריהם שיהיו מעטים בכמות ורבות באיכות ושלא יהיה בדבריו דבר מיותר אפילו מאות אחת כמו שאמרו (פסחים ג'): לעולם ילמד אדם לתלמידיו בדרך קצרה כל שכן בתורתנו הקדושה שניתנה מפי הנבורה יתברך ויתעלה ושהיא מדברת בלשון קצרה וכוללת כמו שמצינו נבי מאכלות אסורות דגבי בהמה פרט לך הטהורים ונתן סימנין להכיר הטמאים וגבי העוף בהפך.

ולעולם בכל ספרי מפרש או מחבר אשר תעיין בו הוי משתדל לדעת תחלה דרכי המפרש ההוא שמוליך בדבריו ואחר כך הוי מעיין בו וראה אם הולך לשטתו בדברים ההם ובענייניו.

כל דבור ולשון או יהא לשון מוכרח או לשון משותף או נמנע ורצוני במוכרח שבהכרח מורה על אותו ענין אבל לא הוראה וראיה משותף כי איפשר שמורה גם כן על דבר אחר והוה הנקרא לשון משותף. ונמנע רוצה לומר שהוא נמנע להורות על אותו ענין ולזה עיין בו מאי זה מין זה.

כל מאמר ולשון או יהיה בניחותא או בתמיה או בבקשה או בספק ר"ל דרך שאלה והמאמר הנאמר בניחותא הנה הוא כמות שהוא חיוב או שלילה או הן לאו והנאמר בתמיה אם הוא חיוב חוזר להפכו שהוא שלילה ואם היה בשלילה חוזר לחיוב. והספק אפשר להיות אחד מהב' צדדין כי כל ספק הוא אפשרי והאפשרי הוא יפול על ב' צדדין אמנם הדרך שהוא דרך תהנה או בקשה זה לא ישתמשו בו ספרי החכמה והתורה ואין לנו צורך לדעת משפטו.

מנהג רש"י ז"ל ושיטתו היא שלא לדבר דבר ושלא להוציא מלה בלשונו שלא רוצה לומר כי כאשר ידבר דבר על לשון הגמרא או לפרש בעבור כי הוא סתום או להיותו נשמר מפי' אחר מוטעה מאתקפתא וקושיא או דוחק או לתקן הלשון כמו שהקדמתי למעלה כאשר ביארתי דרכי המפרשים. וגם מנהגו לפרש המשנה או מאמר הגמרא או הבריתא בתחלת הענין כפי המסקנא שבסוף ולהניע הספקות (הגלויים) [הגלויים] אשר כנגד המאמר ולומר ובגמרא פריך או ובגמרא מפרש או אם הוא בתחלת השמועה או הסוגיא של גמרא לומר לקמן מפרש ולקמן פריך וכבר דרכו לומר קס"ד לפעמים כאשר יהיה אותה הקדמה אשר מכה ההכרח שיוסבור אותה עתה כן האומר המאמר ההוא או המקשה ממנו ולבסוף היא בטלה ולכן אמר הרב קס"ד ויש לך לעיין מה צורך יש עתה בה אם היה אפשר לומר המאמר ההוא בזולתה ולהקשות ממנו או לאו ואם ביטלה אחר כך או לאו. אמנם אמר קס"ד כאשר לפי האמת אותה הנחה או הקדמה שעליה מיסד המקשה הקושיא אי אפשר להשאיר כן ולהיות אמיתית כפי המסקנא אבל אם היה באפשר להיות כן אעפ"י שהמתרין ידחק אותה ויאמר שאינו כן ויבטלנה כפי דעתו לא יאמר קס"ד ושמור זה הכלל וכבר מנהגו לפרש הענין כמו שאמר על בקנאו את קנאתי או כמו ויהם כלב ודוק ותשכח. ובחידושי הרמב"ן צריך אתה לעיין דק היטב ולהשתדל ולהוציא ולצמצם כל לשונו בענין שלא ישאר בודבר מיותר אפילו אות אחת כי כל דבריו הם במספר ובמשקל ובמדה ולהסתכל מהיכן מתחיל דיבורו ועל אי זה לשון מן המשנה או הגמרא מיוסד ולראות אם היה באפשר להתחיל ממקום אחר כי מזה אפשר לקחת הערה על כוונתו ולדעת מהו קשר הדבור ההוא וביצד מתייחסים ומתקשרים כל דברי הדבור ההוא מסופיה לרישיה ומרישיה לסופיה. ומהו כוונת הדבור ומהו הפי' או הסברא שדוחה ולמה דוחה אותה. ובכלל יש לך לראות בעין השכל מאי זה פירש הוא נשמר ולדעת אם יש שום מחבר שרוצה להעמיד מה שהוא דוחה, וכאשר בתחלת פירושו אומר פיר' מאיזה פירש אחר הוא נשמר. ועיין מה צורך פירושו פשיטא כי זהו הפירוש רק בודאי בא למעט פירוש אחר וכבר כשאומר ואקשינן ופרכי' וכיוצא באלו הלשונות יש לך לראות מה דוחק יש באותה קושיא או אותו תירוץ שבא לומר ואקשינן אלא בודאי מאי זה דוחק או קושיא שיש בלשון ההוא לפי פי' והוא נכון ומקושר כנגד מנגדו בא. לתקן וכשאומר משמע או אלמא יש לך לדעת כי אותו הדיוק

או השמע אינו מוכרח שאיפשר להכחישו. על כן אמר אלמא משמע אבל הוא סברה נכונה, וכשאומר אי נמי הוא מצד דוחק שיש בתירוץ הראשון וכשאמר כלל בפי' הוא להוציא שהיה באיפשר לקחת אותו ענין או דבר הלקי או פרטי וקצתי ולא כולל ובא לומר שהוא כולל וכבר עשה ויום לעמודים רוצה לומר כי דרכו לומר ואקשינן ופרקינן ופריך והנה הלשיגות האלו הוא רגיל לאומרם כאשר לפי פירושו אותה הקושיא או התירוץ בא בדוחק. ולפירושו אשר הוא דוהה מתיישב היטב ואז ישתדל הוא לישבו ולתקנו בענין שלא יהיה קשה אצל פירושו ולכן במקומות כאלו יש לך להכנס תהלה בלשון בשלמא ולומר בשלמא לפי הפירוש האחר ניהא וכו', או הוא בהיפך כי הוא מיישב לפירושו היטב וסות' לפירושו האחר וכאשר יבוא ואקשי' או ופרכי' בהפך הוא אחר והיינו כאלו אמר והיינו דאקשינן והוא לסייע ולעזר דבריו, ולכן יש להסתכל היטב כלשונות הללו ובאלו הויין כי הם כלל גדול בדבריו.

לעולם היו מסתכל בכל תירוץ שמתרצים אם הוא תירוץ דחוק או מרווח כי כל תירוץ שצריך להוציא המאמר או הענין מפשוטו כגון שגראה המאמר שהוא כולל והמתרין עושהו פרטי רוצה לומר שאינו מדבר אלא בענין מיוחד או שמפרש המאמר חוץ מפשוטו הוא דוחק ויש לך להסתכל בתירוצו ולומר כי תמיד התירוץ שהוא מעט הדוחק מחבירו וכל עוד שיש לתרין כפשוטו למה לו להכנס בדוחק ולהקל מזה הדוחק בא בנמרא א"א [איבעית אימא] אי נמי תירוץ אחר תירוץ והסתכל אם התירוץ השני הוא על צד היותר טוב רוצה לומר לרווחא דמילתא או ראוי לסבול דוחק.

והיו יודע כי המקשה לא יקשה לעולם בהקדמות רצונית רק בהקדמות הכרחיות ולא יניה הנחה או אוקמתא בלתי מוכרחת להקשות כל שכן שלא יכנס בדוחק אבל המתרין יש לו רשות לתרין בכל מה שאיפשר אפילו בהקדמה רצונית לבלתי ראייה ולעולם התירוץ האחרות יותר דוחק לא עלה על הדעת.

לעולם כשהמחלוקת בין החולקים הוא בקצוות רוצה לומר שאחד מהם נותן דין בקצה הראשון לצד מעלה והשני בקצה שני לצד מטה והניחו האמצעי כי בכל החולקים יש לומר שלקח הקצה והאמצעי והאי דנקט הקצה להודיעך כה היתרא או כה איסורא, אבל אין לומר בקצה הא' של מעלה או בקצה השני של מטה דהיינו ואם כן לימא מה שלמעלה וכל שכן הא או לימא מה שלמטה וכל שכן מה שבין אלא וודאי הקצוות אשר לקחו הם הסובלים [הדברים והוא] הרין אין לאומרו אלא במה שבין דרך משל האומר מי שיש לו מנה הוא עני ומי שיש לו מאתים הוא עשיר אין לומר ההי' מי שיש לו מנה והצי הוא עני או עשיר די'ש לו פנים לכאן ולכאן אם נדין אותו במאתים או במנה.

ואם איתא ליתני הא פ"י הואיל והתנא נחית למנינא אם אמת הוא כדברך שזה הבדל גם כן יש בדבר למה לא מנה הא עם השאר ואז ישיב לו המשיב תנא ושייר. מאי שייר דהאי שייר פירוש שאין דרך התנא לשייר אחד לברו שאם לא נשאר אלא זה (אלא) [הוה ליה] למיתני ולכלול הכל כראיתא בבא קמא (י). גבי חומר בשור וכו'. דרכי הלשונות הנהוגים בנמרא ההבדל שיש בין הי' מסתברא ובין דיק' נמי דקתני כי הי' הוא כשגביא (ההבדל) ראייה לדבריו מ"מא ומכריח סברתו באותו

מאמר או משנה או ברייתא ושטת דיקא נמי היא כשהראיה שמביא אינה היצונית רק מן הענין בעצמו מן הלשון או הענין אמנם לא יבוא הכי נמי כשהראיה היא מן הדרוש בעצמו שהן חולקים שאם כן יהיה מערכה על הדרוש וביאור הדבר בעצמו והיינו דאמרינן הכי נמי מסתברא מדקתני וכו'.

ההבדל שיש בין הסודי מחסרא והכי קתני ובין ה"ק הנהוגות לבא בגמרא כי הסודי מחסרא הוא כאשר חסר מן המאמר אותו ענין לגמרי שאינו לא ב כ ה ולא בפועל אמנם הכי קאמר הוא שחסר משם אותו ענין שאינו בפועל ואבל הוא בכה אותו הלשון ואם הוא ברוחק.

הלשוניות הנהוגים לבא לרבות או לכלול הם זה כגון הכל שוחטים, זה הכלל כל שאין כמותו חיה טרפה וכיוצא באלו ועל זה אמרו לאיתווי מאי והנהוגים לבא למעט כגון זה אלו דברים או מנין כמו שאמרו מנינא למעוטי מאי והנהוגים לבא לתוספת ביאור הם כגון כיצד או למה"ד ויש לך לעיין אם המשל או הדמיון, שמביא אם הוא יותר מבוואר ונגלה לו או יתכן לומר לה"ד או כיצד ואם לאו לא. לשון לפיכך או הילכך הם ביאור הנמשך והמתחייב מאותם הדברים או מאותו ענין הנזכר והוא הנפקותא והתכלית רוצה לומר הדין והפרי ויש לך לעיין כיצד מתחייב משום לשון. כמה דברים אמורים, אבל, מיהו, הם מעוטי והמעוטי הדבר שלא בדין אותו הדין האמור למעלה וקרוב להם לשון אף על פי או אף על גב ולשון אפילו לעולם בא עמו לא מבעיא רוצה לומר לא מבעיא זה אלא אפילו זה יהיה בזה הדין כמו שאמרו בפ' קמא דנדה (ט'): על ואפי' פתחה או הותירה וכו'. לשון אף על פי ואף על גב הם באו לרבות ולכלול דבר ההוא באותו דין או ענין כלומר ואם נראה שיש לספק מה בענין זה או בדבר זה מי"מ כך דינו כמו שאמרו אע"ג דמגלת תענית בטלה בחנוכה ופורים לא בטלה מה קא משמע לן פשיטא מה שכתב.*

הלשוניות היותר נהוגים בגמרא בין הנושאים והנותנים ורמינהי מתקף לה בשלמא לדידי ניהא אלא לדידך. ולדידך מי ניהא לעולם אימא לך כי תימא האי מאי א"א בשלמא אי הכי אלא מאי ולטעמיך מה נפשך, אלא ודאי אלא מאי אית לך למימר ואי בעית אימא מאי ואומר דאי לא תימא הכי הא גופא קשיא מנה ובה ממקום שבאת היא הנותנת אדרבה ועתה אפשרשם בע"ה בשלמא לדידי הוא כשמקשה הקשה כנגד חבירו וירא שהקשה כנגדו גם כן אותה קושיא וישיב לו המוקשה ולדידך מי ניהא הנח הוא מזדרו בתחלת דבריו ומראה שאין לו קושיא ממנו, והוא דומיא דוכי תימא או אי הכי ולדידך מי ניהא הוא כאשר המקשה לחבירו ואתה הקושיא הוא כנגדו גם כן או יענה לו המוקשה ולדידך מי ניהא. וישיב לו המוקשה בשלמא לדידי וכו'. ולטעמיך הוא קרוב לענין זה אלא שההפך שניהם כי לדידך מי ניהא כאשר אותה הקושיא עצמה היא ממקום אחר, ולעולם אימא לך הוא כאשר המוקשה יחזור לקיים סברתו הראשונה אשר הקשו לו כנגדה מצד המאמר או הסברא, ומתריץ המאמר ההוא שלא יקשה אצלו.

* לשון זה אע"ג דבטלה מ"ת וכו' לא מצאתי בשום מקום בבבלי והוא לשון הטור או"ח סי' תרפ"ז. ועי' לשון הגמ' ב"ר"ה (י"ט:) אך קרוב לזה איתא בירושלמי תענית פ"ב ה"ג א"ר בא אפילו תימר בטלה מ"ת תנוכה ופורים לא בטלו.

האי מאי הוא דרך תימה שתהיה מהשוואה שמשוה לשני עניינים והנם מחולפים וכל שכן אם הוא עושה מהקל חמור כי או יאמר לו יציבא בארעא וניורא בשמי שמיא אי אמרת בשלמא הוא כשיש קושיא בדבריו כנגד הצד הראשון וכנגד הצד השני אין קושיא. ומה נפשך הוא כשיש קושיא לכל צד. אי הכי כבר הוא מפורש למעלה, אלא הוא כשהוזר מסברתו הראשונה מכה קושיא שיש כנגדו והוא בעין חדרי בי, אלא ודאי הוא כשמחזק סברתו בהכרח נמור או בטענה נצחית או בהכרח הרקות, אלא מאי איך לך למימר התם באותו מאמר הוא כאשר המנגד בא להכריח דעתו מצד שמקשה לחבירו ממאמר אחר ובהכרח יש לפרש המאמר ההוא ומביא ראיה ממנו ואומר לו אלא מאי אית לך למימר התם באותו מאמר או ענין בהכרח יש לך לומר מה שאני אומר ואחר כך אמור אותו גם כן בזה המקום ולא תקשי מדי. אלא מאי קרוב לענין זה או הנה יבא כאשר הקשה המקשה כנגד הפי' שפי' חבירו במאמר או משנה או כנגד הענין שאמר חבירו והנה הוא שולל אותו מן המאמר ההוא או יאמר לו המוקשה ואלא מהו פירושו והוא כאמר כי בהכרח הרקות יש לומר כן. דאי לא תימא הכי הוא כאשר הדבר אינו מוכרח מצד עצמו ובא להכרח אותו מצד הפכו או מצד סותרו. וזה על דרך שאמר אין האמת ניכר אלא מצד הפכו וזה דומה להקיש החלוקה ואי בעית אימא הוא כאשר כשיש חולשה בתירוץ ראשון וחוזר לתירוץ אי בעית אימא וככה הוא לשון ואומר ואין לומר אם כן מה לו לטרוח עצמו לשתוק מקרא קמא או מתירוץ קמא ויאמר השני כי איפשר שהוא מצד היותר טוב וככה כשאומר ואומר הוא כשיש חולשא בטעם הראשון והטעם כי ודאי לא בא השני אלא מצד שאינו מספק הראשון או איפשר כי טובים השנים מן האחד. הא נופא קשיא הוא כשיש קושיא במאמר עצמו מראשו לסופו או איפכא. אכתי קושיא הוא כאשר התירוץ שמתרץ אינו מספיק יאמר לו עדיין הקושיא במקומה עומדת, מנה בה הוא כאשר המאמר שמביא לעזר לו עומד כנגדו. ממקום שבאת, ואדרבא איפכא מסתברא, או היא הנותנת כל אלו הלשונות ותכונתם אחת ואם יש הברל מה ביניהם, כל שכן שהוספת הוא כשבא לתרץ ומאותו דבר שאמר לתירוץ נוסף קושיא או ספק על מה שאמר שהיה בתחלה, בלאו הכי נמי הוא כאשר המדבר מתנה אי זה תנאי בדבריו או בענין ההוא והוא בלתי מוכרח רוצה לומר שאין צורך אליו ישיב לו חבירו בלאו הכי נמי ויש לעיין אם אותו תנאי הוא על צד היותר טוב או אם מתנה בהכרח הרקות, היכי משכחת לה הוא כאשר הדבר קשה לצייר או שמצא אותו זר עד שכמעט חשב שהוא נמנע המציאות יאמר לו היכי משכחת לה, היכי דאמי כאשר המאמר ההוא או המשנה סתומה שאינו מבואר באי זה דבר או באי זה ענין מדבר ויש לו לשואל קושיא כנגדו באי זה תואר יהיה או יאמר היכי דאמי וכי. אם תמצא לומר הוא כאשר המדבר מציב דבריו על תנאי או הקדמה בלתי מבוארת או אומר לו אם תמצא לומר שזאת ההקדמה כן מה תאמר בזה שהוא ענף מסתעף ממנה, וקרוב לזה הוא הגע עצמך, אלא הונח אף אם נניח ונודה רוצה לומר אעפ"י שנודה לך הקדמתך לא יתילד ממנה רצונך הנימי או דיקא נמי הוא כאשר המדבר מכריח דבריו ממקום אחר או מצד עצמו אולם אעפ"י שיקשו כנגד אותה הכרחה או שהראיה כ"כ על כן הדבר עצמו לא נשאר אלא שצריך ראיה ממקום אחר, מכל מקום

קושיא הוא כי כשבא להרום לו חלק דבריו מהקדמותיו שתרין וחזור לתרין דבריו או אומר לו בין כך ובין שיהיה כך קשיא כלומר בין שתודה לו זה או לא תודהו עדיין נשאר קושיא. פשיטא זה הלשון יאמר כאשר הדבר הוא מבואר ואין עליו שום חולק וכמעט שהיה מושכל ראשון ר"ל שאין בו שום חידוש אבל אם יש בו שום מחלוקת בין תנא לתנא או לאמוראה אין להקשות פשיטא סלקא דעתך אימא או מהו דתימא הוא העולה על הדעת בתחלת המחשבה ועיין ונקרא סברא מבחויין וקא משמע לן הוא סברא אמיתית ועומקה של הלכה בין בדברי תורה או משנה או גמרא. כאשר התנא נתן המשפט בשני נושאים אחד לחיוב והשני לפסור שיהיו ב' הנושאים בתואר ובאופן אחד שאם לא כן ליתני ולפלוג בדידיה כדאימא בבא קמא (ט':) גבי כל [שחבתי] בשמירתו וכי אי לימא בשור קשור ובור מכוסה דכותה גבי אש נחלת וכי. כשיש חולק על ההקדמה אין להקשות פשיטא אפילו אם יראה שהוא בתכלית הפשוטות כי יאמר לך שלא אמרו אלא לאפוקי מההוא תנא או אמוראה החולק בו כדאמר בבבא קמא (ט') גבי כספים הרי הן כקרקע דאקשיא פשיטא הא אמר שמואל דקאמר ויתר וכי דוק ותשכח.

אין להביא ראייה ולעשות כ"כ עיקר בסברת המקשה ומהקדמותיו ורצה לומר מזה שמפרש המקשה או סובר במאמר ולא מהקדמות שמציע ומניח להקשות כי על הרוב אין ההלכה והמסקנא כמותו ולכן כאשר תרצה להביא ראייה יש לך להביא מהמסקנא ומהנשאר בין הנושאים והנותנים בסוף דבריהם כי פעמים הרבה בסוף המשא והמתן יתחלפו בסברותיהם ויודו זה לזה הקדמות הרבה בלתי צודקות ולסוף לא ישארו כן כי לא הודו זה לזה רק לצורך השעיה וזהו שאמר מעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר וכי.

התפשיה והסתירה היא בארבעה פנים או שהם שקר וכזב וזה בשני פנים או מצד עצמו שדבריו סותרות זו לזו וזו שאמר הא גופא קשיא קשיא רישא אסיפא או ממקום אחר רצוי לזה המאמר ההוא ממאמר אחר וזה שאמרו והתניא או והאמר פלוני וכי.

אין חכמת אדם מנעת אלא עד מקום שספריו מניעין ולכן ימכור אדם כל מה שיש לו ויקנה ספרים כי ד"מ מי שאין לו ספרי הגמרא א"א להיות בקי וכן כך מי שאין לו ספרי הרפואה לא יוכל להיות לו בקי בה וכי מי שאין לו ספרי ההגיון או החכמה לא יהיה חכם בה. ולזה אמרו ז"ל (?) מרבה ספרים מרבה חכמה ופרש"י ז"ל על וקנה לך חבר ממש. ויש אומרים ספרים כי הספר הוא חבר טוב והקורא בספרים שאולים הוא בכלל והיו חייך תלואים לך מנגד :

תם ונשלם שבה לאל בורא עולם.

